

In Memoriam

Jordi Castellanos i Vila (1946-2012)*

Jordi Castellanos i Vila nasqué a Tagamanent (Vallès Oriental) l'11 de setembre de 1946 i morí a Barcelona el 19 d'octubre de 2012, afectat d'un tumor cerebral d'evolució enganyosa que se li havia manifestat el darrer dia del 2011. Fou membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans d'ençà de 2003.

Format a la Universitat de Barcelona, en què es llicencià en Filologia Hispànica el 1970, i particularment i simultàniament als Estudis Universitaris Catalans sota el mestratge directe del doctor Joaquim Molas, Jordi Castellanos ha fet docència continuada, reconegudament honesta, generosa i eficient, el curs 1971-1972 a la Durham University i després, a partir del curs 1972-1973, a la Universitat Autònoma de Barcelona. Nominalment ja hi era el curs anterior, perquè per burlar els entebancs el franquisme alguns contractes servien per a camuflar els de professors vetats o mal vistos.

La Universitat Autònoma de Barcelona ha estat el centre i motor de la seva activitat intel·lectual, justificada en un programa cultural de construcció progressiva, decidida i ben armada que abasta el vessant docent, l'investigador i el d'alta divulgació de la seva obra, ben entrelligats. L'entrevista de *L'Avenç* (maig de 2012) pot ser considerada una mena de recapitulació testamentària de la seva proposta, i fil conductor per al coneixement de la seva trajectòria personal, en què el compromís intel·lectual i institucional va anar lligat sempre al compromís polític i cívic amb el seu país; a un contracte personal amb el coneixement del passat, la preocupació activa pel present i la construcció del futur de Catalunya, amb la seva personalitat política, amb la seva cultura i amb la seva llengua. I així ho havia transmès als seus alumnes, un dels quals, Just Cortès, ha escrit que va comprendre a les seves classes «que la literatura no pot entendre's deslligada del seu context històric. I que és la realitat que hi ha al defora, el no jo, allò que traspua i dona raó de ser a l'obra literària.

«En definitiva: en aquelles classes de Novel·la catalana de 1912 a 1939 i de Novel·la de postguerra, i encara molt més i a grans dosis en les assignatures del Doctorat, vaig aprendre no sols literatura, sinó que vaig obrir els ulls al món, a la realitat veritable i, el que és més important, a tot

el que a hores d'ara conforma el meu cercle d'interessos: la història autòctona, la política, la identitat nacional, la cultura i la literatura d'aquesta nostra, pobra, dissortada terra. Amb l'afegit, dit sigui de passada, que gràcies al mestratge d'en Jordi Castellanos vaig poder arribar a conèixer, també, l'existència ignota dels fantasmes que durant molt de temps han estat el meu objecte de recerca: en Lluís Capdevila, l'Amichatis, en Manuel Fontdevila, en Montero, el Paco Madrid, etc.»

Fins aquí la citació, de la qual remarco aquests autors del final, que no són als cims més alts de l'Olimp, com no hi són la majoria dels autors que constitueixen el gruix de qualsevol literatura, i que, com queda aquí palès i en contra dels antiacadèmics d'ofici, no són ni desconeguts ni obviats en els programes universitaris, ans situats on els correspon per una valoració que sempre vol ser equànime i fonamentada. Quina afició ho hi ha, massa sovint, a «descobrir» autors genials, menystinguts o ignorats, que també massa sovint no són ni genials, ni menystinguts ni ignorats (amagant que si se'n sap alguna cosa és, com reconeix els seu exalumne, gràcies a professors com Jordi Castellanos)!

La seva docència va anar lligada òbviament a l'obra publicada, extensa, sòlida i, sense deixar de ser transversal, centrada de primer en l'estudi del Modernisme i de Raimon Casellas, un autor al qual va dedicar, pel que significava en la creació literària i en la crítica literària i en l'artística del seu temps, la seva tesi de llicenciatura i la de doctorat, publicada sota el títol *Raimon Casellas i el modernisme* (1983), la qual rebé el premi de recerca 1984 de la Generalitat de Catalunya. Els cursos de doctorat ja els havia fet a la Universitat Autònoma de Barcelona, entre els quals un sobre la novel·la naturalista i Narcís Oller amb el professor Joaquim Molas.

D'aleshores ençà fixaria continuadament l'atenció en la novel·la i altres formes de narrativa que, com consta en algun títol concret, es relacionen amb l'estudi de «la lluita per la modernitat» al segle XIX i primers decennis del XX. Els avatars de la novel·la i de la narrativa en general, de Martí Genís i Aguilar i Narcís Oller a Pere Calders, passant per Carles Bosch de la Trinxeria, Víctor Català, Raimon Casellas o Juli Vallmitjana, per la polèmica atada per Josep M. de Sagarra o per tota la novel·la dels anys vint i trenta, apareixen regularment al seu llarg currículum de cursos fets a la Universitat Autònoma de Barcelona (i a Girona), de ponències, de conferències i de publicacions. I un aspecte important d'aquest darrer tema, en què ha estat treballant encara més intensament els últims anys, i que havia de culminar en una *Història i crítica de la novel·la*

* Text preparat per Manuel Jorba i Jorba, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona.
 E-mail: Manuel.Jorba@uab.cat

la a Catalunya, va ser el del seu discurs d'ingrés a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, titulat *Escriure amb el ritme de la sang. La represa de la novel·la catalana (1925-1929)* (2005). Abans de ser-ne membre hi havia llegit i publicat un breu estudi sobre Jaume Massó i Torrents, i més recentment havia col·laborat en l'informe per a la recerca del període 1996-2002 i hi havia incorporat la pàgina web «Imatges i paraules de Pere Calders: una invasió subtil». Encara, en un àmbit que desborda la narrativa i abasta altres gèneres, són de destacar els seus estudis sobre el que anomena «l'esfera del sagrat», a propòsit del Decadentisme, el Prerafaelitisme i el Simbolisme, i els que aborden el tema del dolor i la mort o les creences religioses. I més en concret l'obra finisecular de Verdaguier i de Gaudí, en estudis estimulats alguna vegada per la Societat Verdaguier, a la qual pentangué d'ençà de 2002.

La seva passió per la literatura (per la història de la literatura i la teoria i la crítica literàries) era visible ja als primers anys de la *Gran Enciclopèdia Catalana* i del *Diccionari de la literatura catalana* i en els dels cursos dels Estudis Universitaris Catalans i els de doctorat, és a dir, els anys d'aprenentatge i de consolidació de l'aprenentatge, en què ja va fer, marcat de prop per Joaquim Molas, estudis d'una gran qualitat per a la col·lecció «Antologia Catalana», i amb fites com la *Guia de la literatura catalana* (1973), que, potser inconscientment per part de molts dels possibles receptors condicionats pel tall dolós de la tradició acadèmica tot just represa i embastada abans del 1939, cobria, com diu al pròleg i ens recorda Jordi Marrugat en una conferència feta recentment a l'Anglo-Catalan Society, la necessitat de proporcionar «un instrument que serveixi d'orientació en el coneixement i en la lectura de la literatura catalana produïda entre 1900 i 1970».

Dintre la Universitat, sense oblidar la direcció, en dues etapes (1986-1989 i 1997-1999), del Departament de Filologia Catalana, ha destacat en la proposta i l'execució directora de projectes col·lectius per a la creació d'instruments de recerca, com el portal TRACES (base de dades de llengua i literatura catalanes creada el 1987 i molt consultada), del Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània (GELCC), i de diversos projectes de recerca en literatura contemporània, centrats els darrers anys en la història dels intel·lectuals a Catalunya: «L'escriptor i la seva imatge», «per analitzar el procés de construcció de la imatge pública de l'escriptor com a representació de la intel·lectualitat a la Catalunya contemporània», i la seva projecció social; «Concepcions i discursos de la Modernitat a la literatura catalana dels segles XIX i XX», «per treballar sobre el concepte de "modernitat" des de la seva aparició el segle XIX i la seva evolució i diversificació posterior en la literatura catalana» a partir de l'establiment previ d'un corpus de materials, bàsicament format per articles teòrics i programàtics; i «Cultura i literatura a Catalunya 1939-1959», per «aprofundir en el coneixement de la cultura i la literatura d'exili, en el de la cultura oficial durant els primers anys de la postguerra, en el de la cultura i la li-

teratura públiques, en llengua castellana, i en el de la literatura en llengua catalana durant el període, des de la clandestinitat i des de la conquesta d'espais públics i de mecanismes de recuperació de la tradició literària catalana durant els anys de la immediata postguerra. Tots els projectes han donat lloc a simposis, a tesis doctorals dirigides per ell i a publicacions col·lectives com *L'escriptor i la seva imatge: Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània* (2006); *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània* (2007); *Concepcions i discursos sobre la modernitat en la literatura catalana dels segles XIX i XX* (2010); i els darrers, *Postguerra. Reinventant la tradició literària catalana* (2011) i *Llegir l'exili* (2012), aquest de publicació ja pòstuma. Ben segur que cap d'aquests llibres no hauria arribat a bon port, o hi hauria arribat amb més dificultats, sense la seva dedicació contagiosa, o sense la seva tossuderia. Per tot això i més, foren reconeixements i estímuls més que merescuts la distinció per a la Promoció de la Recerca Universitària que li fou atorgada per la Generalitat de Catalunya per al període 2002-2006 i el Premi d'Excel·lència Investigadora pel llibre ja esmentat *L'escriptor i la seva imatge*. El 1998 fou Visiting Professor convidat per la British Academy de Londres, i el maig i el juny de 2011 féu una estada, per invitació, al Centre d'Études Catalanes de l'Université Paris Sorbonne (Paris IV), dins el marc de la investigació sobre «La invenció del Modernisme» finançada per la Generalitat de Catalunya.

Jordi Castellanos s'atenia al principi indefugible que és amb l'estudi rigorós i la divulgació responsable de la història literària que es pot plantar cara als processos d'aculturació o de transculturació concretats, en el nostre àmbit nacional, en l'oblit dels nostres clàssics i, en general, dels nostres generadors de cultura, i en llur substitució per referents de la literatura castellana convenientment manipulada, en la folklorització deturpadora de grans escriptors i en la magnificació de la noble i necessària literatura de consum, però també en la magnificació hiperbòlica de la subcultura.

La convicció posada en la defensa dels valors literaris sòlids, convicció arrelada en el coneixement de la història de la literatura i en la lectura crítica, àmplia i profunda pròpia de l'intel·lectual (vull dir d'aquell qui llegeix amb un llapis a la mà), li ha permès construir i defensar una aposta canònica fonamentada, i d'obviar les modes reflexes, els interessos de clan, les vanitats paternofilials i certs valors marginals esgrimits per la necessitat de dissimular unes limitacions no reconegudes per escriptors interessadament esbiaixats, que sovint arriben a tergiversar o a mal llegir la bibliografia i a menysprear el rigor acadèmic.

La preocupació per la relació de l'intel·lectual amb la seva societat, per la situació que hi té la llengua i la cultura i per la crisi de les humanitats i les conseqüències del desprestigi social i de la preterició de la literatura i de la història de la literatura en l'ensenyament desemboca en estudis d'anys enrere com el recollit al col·lectiu *Història i crítica de la literatura catalana avui* (1983) o com els

més recents recollits a *Literatura, vides, ciutats* (1997) i a *Intel·lectuals, cultura i poder. Entre el Modernisme i el Noucentisme* (1998), o com *Quan les torres cauen. Reflexions entorn de la crisi de les Humanitats* (llició inaugural del curs acadèmic 2002-2003 de la Universitat Autònoma de Barcelona), així com en articles periodístics i en edicions i antologies escolars i per a tots els públics, en estudis inclosos en diccionaris o en obres generals i en exposicions com, per citar només la darrera, «Joan Maragall, la paraula il·luminada». I s'inclouen aquí iniciatives personals o col·lectives i activitats diverses no pas menors, com la participació en la creació de la revista *Els Marges*, de la qual ha estat redactor des del primer mo-

ment, i posteriorment i molts anys codirector, i la seva aportació a la difusió del teatre i a la seva dignificació, contribuint a crear instruments com l'Aula de Teatre de la Universitat Autònoma, o assessorant el Teatre Nacional de Catalunya (2004-2009), partint de les preocupacions plantejades, el 2004, en unes jornades de debat sobre el repertori teatral català, sota el títol *Una tradició dolenta, maleïda o ignorada?*

Ha estat, doncs, autor, promotor i animador de moltíssimes recerques i activitats que són a la base, així ho entenem, de moltes que n'han rebut l'estímul decisiu i de moltes més que encara tindran el motor i l'impuls en els estudis i en l'exemple de conducta que ens ha deixat

Giovanni Lilliu (1914-2012)*

Giovanni Lilliu, membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, va néixer el 13 de març de 1914 a Barumini, prop de Càller (Sardenya). Va completar l'ensenyament secundari a l'escola salesiana Villa Sora, a Frascati, i poc després va començar els estudis a la Facultat de Lletres i Filosofia de la Universitat de Roma, on va ser deixeble d'Ugo Rellini i es va anar especialitzant en l'estudi de la paleoetnologia i l'arqueologia. S'hi va graduar el 9 de juliol de 1938, amb un treball sobre la religió primitiva de Sardenya, i va seguir els seus estudis a la Scuola di Specializzazione di Archeologia de la mateixa Facultat de Lletres i Filosofia, on es va doctorar amb una tesi sobre les esteles púniques de Sulcis el 22 de febrer de 1942. Fins al desembre de 1943 va ser ajudant voluntari a la càtedra de Paleoetnologia de l'Ateneo Romano.

Retornat a Sardenya, va ser professor de la Facultat de Lletres i Filosofia de la Universitat de Càller, on va romandre fins a la seva jubilació l'any 1984 i on va ensenyar paleoetnologia, geografia, arqueologia i història de les religions. El 1955 hi va fundar la Scuola di Specializzazione di Studi Sardi, que va dirigir durant vint anys i on va ser professor ordinari d'antiguitats sardes. També va tenir diversos càrrecs acadèmics: degà de la Facultat de Lletres, director de l'Istituto di Antichità, Archeologia e Arte, entre altres. Des del 1944 era també inspector, i després director, de la Soprintendenza alle Antichità della Sardegna, des d'on va dur a terme una intensa activitat de recerca de camp, que de fet ja havia començat uns anys abans. Entre aquests treballs cal destacar especialment l'excavació del complex nuràgic de Su Nuraxi, a Barumini, jaciment que va ser declarat patrimoni de la humanitat per la UNESCO l'any 2000. Tot i que la seva activitat de recerca es va cen-

trar sempre a Sardenya i en l'estudi de la civilització nuràgica —en va ser el més gran coneixedor i divulgador—, també va treballar a Mallorca, on va excavar el poblat talaiòtic de Ses Païsses, a Artà, entre el 1959 i el 1963.

La seva obra escrita és molt extensa. Cal destacar-ne *I nuraghi. Torri preistoriche di Sardegna* (1962), *Sculture della Sardegna nuragica* (1966) i, sobretot, la seva gran síntesi *La civiltà dei sardi dal Neolitico all'età dei nuraghi*, un veritable clàssic de la literatura arqueològica, publicat el 1963, però reeditat i ampliat el 1967 i el 1988 i encara reimprès el 2003. Amb una vessant més pròxima a la història de l'art, també cal esmentar la seva *Frühe Randkulturen des Mittelmeerraumes. Korsika, Sardinien, Balearn, Iberische Halbinsel*, del 1967, escrita en col·laboració amb Hermanfried Schubart, i que l'any 1970 va ser publicada amb el títol *Civilisations anciennes du bassin méditerranéen: Corse, Sardaigne, Baléares, les Ibères*, per a la col·lecció d'Albin Michel «L'Art dans le Monde». Aquesta activitat va continuar més enllà de la seva jubilació, l'any 1984. Així, el 1999 publicava *Arte e religione della Sardegna prenuragica*, i el 2002 encara va redactar una darrera síntesi de prehistòria sarda titulada *La civiltà preistorica e nuragica in Sardegna*. Des del 1955 va ser director de la revista *Studi Sardi* i des del 1983 del *Bulletino Archeologico Sardo*. S'hi podrien afegir moltes altres obres i un gran nombre d'articles en revistes científiques i de divulgació, enciclopèdies, reunions científiques, etc. Els més importants han estat reunits l'any 2008 en sis volums titulats *Sardegna e il Mediterraneo negli scritti di Giovanni Lilliu*, a cura d'Alberto Moravetti. S'ha de lamentar tanmateix que el seu treball a Ses Païsses no fos mai objecte d'una publicació monogràfica i que només s'hagi donat a conèixer en forma d'articles a revistes diverses: «Primi scavi del villaggio talaiotico di Ses Païsses (Artà, Maiorca)», *Annali della Facoltà di Lettere dell'Università di Cagliari*, núm. XXVII (1959), p. 33-74; «Primi scavi del villaggio talaiotico di Ses Païsses (Artà-Maiorca)», *Rivista dell'Istituto Nazionale d'Ar-*

* Text preparat per Joan Sanmartí i Greco, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtic d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona. E-mail: Sanmarti@ub.edu

cheologia e Storia dell'Arte, núm. IX (1960), p. 5-73; «Cenno sui più recenti scavi del villaggio talaiotico di Ses Païsses ad Artà-Maiorca (Baleari)», *Studi Sardi*, núm. XVIII (1963), p. 22-52; «Informe sobre la IV campaña de excavaciones arqueológicas en ses Païsses (Artà, Mallorca) de la Misión Italiana», *Noticiario Arqueológico Hispánico*, núm. 1-3 (1965), p. 116-130.

Catòlic democràtic i antifeixista, a banda de la carrera professional Giovanni Lilliu també va tenir una activitat cívica i política considerable, iniciada en els seus anys d'estudiant universitari a Roma, a les files de l'Acció Catòlica i de la Federazione Universitaria Cattolica Italiana. Un cop retornat a Càller, va militar a la Democrazia Cristiana. Això el va conduir a ocupar alguns càrrecs polítics a Sardenya (conseller regional entre el 1969 i el 1974; conseller comunal de Càller entre el 1975 i el 1980), però en l'àmbit polític ha destacat bàsicament com a pensador, amb una intensa activitat periodística, desenvolupada sobretot en l'àmbit sard, al diari *La Nuova Sardegna* i a *Sardegna Autonomia*, noticiari mensual del Consell Regional de l'illa, però també en l'italià, en publicacions de la importància d'*Il Giornale d'Italia* o *Il Corriere della Sera*, i a escala internacional, en particular a *Le Monde*. Des del 1994, les seves posicions polítiques van evolucionar vers el pensament progressista de centreesquerra i l'acció sindicalista. Va ser, a més, un defensor decidit de la identitat cultural pròpia de Sardenya i de l'autonomia política de l'illa. Des de la presidència de l'Istituto Superiore Regionale Etnografico i la de la Fondazione Sardinia ha portat a terme una intensa tasca de posada en valor de la cultura, el patrimoni cultural i natural i la identitat autònoma dels sards. N'és un bon exemple la seva participació amb l'article «La Sardegna nella matrice mediterranea» a les Segones Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 16-22 d'agost de 1977), que tenien per títol *Balears-Pitiüses, Còrsega, Sardenya per les reivindicacions nacionals* (Bar-

celona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 5-13). De fet, en el seu escrit polític més important —el llibre *La costante resistenziale sarda*, de l'any 2002— desenvolupa la tesi que el tret fonamental de la història de Sardenya és la lluita mil·lenària contra l'assimilació per part dels diferents ocupants de l'illa, que n'hauria preservat uns trets peculiars d'arrels molt antigues.

La seva obra científica i cívica va obtenir un ampli reconeixement a Sardenya, a Itàlia i a escala internacional. Així, l'any 1953 va ser nomenat membre corresponent de la secció de Roma de l'Institut Arqueològic Alemany; el 1956, membre de l'Istituto di Studi Etruschi, amb seu a Florència; el 1964, membre honorífic de la Societat Arqueològica Lulliana de Mallorca; el 1973, membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, i el 1990 membre de l'Accademia Nazionale dei Lincei, l'acadèmia més antiga del món i màxima institució cultural italiana. El 1966 va ser nomenat *commendatore al merito* de la República italiana, la més alta distinció de l'Estat italià. El 2007 va rebre de la regió autònoma de Sardenya el títol honorífic de «Sardus Pater», que s'atorga, precisament des d'aquell any, a persones de qualsevol nacionalitat que s'han distingit pel seu servei a Sardenya. La seva relació acadèmica amb l'arqueologia catalana fou intensa, en particular amb el professor Miquel Tarradell, acadèmic numerari de l'IEC, i també amb Guillem Rosselló Bordoy, amb qui dirigí els treballs de Ses Païsses, i amb altres erudits mallorquins, com Llorenç Garcies. De fet, arran de la seva estada a Artà es va interessar per la llengua catalana —que comprenia perfectament— i en particular per la poesia de Costa i Llobera.

Giovanni Lilliu va morir a Càller, a casa seva, el 19 de febrer de 2012, un mes abans de fer els noranta-vuit anys. Ha deixat un llegat intel·lectual extraordinari, tant d'ordre científic com cívic i cultural. Que descansi en pau al seu estimat poble natal de Barumini.

Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)*

El doctor Mundó (Barcelona, 1923-2012), que va morir el dia de Nadal passat, ingressà de jovenet a l'escola del monestir de Montserrat (1932), on era abat el seu oncle Antoni Maria Marcet. A Montserrat professà com a monjo i hi restà fins a l'any 1967. La formació rebuda al monestir va ser decisiva per a desvetllar la seva vocació d'investigador de l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana. Vocació que s'afermà a Roma, on estudià paleografia i diplomàtica a l'Escola Superior Vaticana (1949), es doctorà en història eclesiàstica per la Universitat Pontifícia Gregoriana (1950) i es llicencià

en arqueologia per l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana (1955). Amplià estudis a París (1950-1951) i a Munic (1954).

En aquesta primera etapa, ensenyà història eclesiàstica antiga, paleografia llatina i metodologia històrica a la Pontifícia Universitat Anselmiana de Roma (1952-1959) i també al monestir de Montserrat (1959-1965).

Havent deixat el monestir, va passar a exercir la docència a la Universitat Autònoma de Barcelona (1968), on va guanyar la càtedra de Paleografia i Diplomàtica (1981). Paral·lelament, va ser professor de l'Escola de Biblioteconomia de Barcelona (1974-1981).

Membre per oposició del cos estatal de facultatius d'arxius, biblioteques i museus, va ser arxiver de l'Arxiu Reial

* Text preparat per Josep M. Salrach i Marés, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtic d'Història Medieval a la Universitat Pompeu Fabra. E-mail: josep.salrach@upf.edu

de Barcelona (l'ACA: 1969-1978), fundador i director de la Biblioteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona (1978-1983) i director de la Biblioteca de Catalunya (1987-1990).

Era membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1960), de l'Institutet for Sammenlignende Kulturforskning d'Oslo (1961), del Comité International de Paléographie Latine (1975), de l'Institut d'Estudis Catalans (1975), de la Société des Antiquaires de France (1980), de la Medieval Academy of America (1986) i de la Real Academia de la Historia (1992).

Estava en possessió de la Creu de Sant Jordi (2000).

En l'obra escrita del doctor Mundó, que supera àmpliament els dos-cents títols, hi ha un grup selecte de llibres, i un gran nombre d'articles publicats en revistes especialitzades de diferents països.

A finals dels anys seixanta, i això és un record personal, entre els estudiants d'història de la Universitat de Barcelona que ens especialitzàvem en història medieval circulaven notícies sobre les recerques d'un historiador sortit de Montserrat que estava familiaritzat amb l'epigrafia visigòtica i que era capaç de llegir la lletra invisible de palimpsests del segle VII i de desxifrar pissarres visigòtiques. Ens semblava extraordinari, fascinant.

Manuel Mundó era un gran historiador del monaquisme, dels orígens i l'expansió del monacat. Aquí, dins el marc europeu, se situen els seus estudis sobre antics sínodes abacials, sobre sant Benet i les seves relíquies, l'antiguitat i l'autenticitat de la regla benedictina i la figura de Cassiodor; i dins el marc hispànic, l'edició crítica de l'obra del monjo filòsof i viatger Baquiari i, en general, els estudis sobre el monaquisme visigòtic.

També era un expert en història de la Catalunya carolíngia i comtal. Ho palesen les recerques sobre la cronologia dels documents d'aquesta època, els abats de Sant Cugat del segle X, el políptic de béns i censos de Vilamajor i els escrits de l'abat i bisbe Oliba. Pels seus mèrits, l'Institut li encarregà, juntament amb Josep Maria Font i Rius, la direcció de *Catalunya carolíngia*, l'obra fundada per Ramon d'Abadal. Sota la seva direcció, que exercí amb indubtable rigor, es van publicar els volums IV, V i VI d'aquesta col·lecció, dedicats als comtats d'Osona i Manresa; Girona, Besalú, Empúries i Peralada, i Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet, respectivament.

Això no obstant, el més important ho portà a terme en el terreny de la codicologia, que entenia com una disciplina que transcendia l'estudi dels manuscrits com a objectes físics i s'integrava plenament en la història de la cultura. El gran coneixement de la paleografia, la Bíblia i els escrits dels Pares de l'Església li va permetre desenvolupar una tasca extraordinària d'identificació de manuscrits perduts de la Bíblia i de sacramentaris i martirologis, a través de simples retalls conservats com a cobertes de manuscrits. També, en el pla de la recerca codicològica, se situen els estudis sobre els còdexs isidorians de Ripoll i del segle X de Sant Cugat, i sobre els manuscrits litúrgics llenguadocians d'època carolíngia.

Mereix una referència especial l'estudi de les Bibles de Ripoll, la de la Biblioteca Nacional de París i la del Vaticà. Entre 2002 i 2010 se'n va fer una edició facsímil en dos volums acompanyats d'un de tercer molt extens (més de quatre-centes pàgines) que conté l'estudi estilístic, històric i iconogràfic fet per Manuel Mundó. Segurament és la seva obra principal.

Encara en el pla de la codicologia, hem d'esmentar la important contribució al treball d'investigació en equip sobre el *Liber iudicum popularis*, la versió catalana del codi legislatiu visigòtic, de cap a l'any 1011. En els dos volums editats pel Departament de Justícia i Interior de la Generalitat de Catalunya els anys 2003 i 2008 s'observa bé l'aportació de Mundó: s'encarregà de l'estudi de l'únic manuscrit conservat sencer del *Liber*, dels fragments de manuscrits del mateix codi conservats, de l'estudi del jutge Bonsom que en fou l'autor i d'alguns dels textos complementaris del manuscrit.

Finalment, i com a mostra de l'extraordinària erudició i l'olfacte d'historiador de Manuel Mundó, s'ha d'esmentar el llibre sobre el santcríst d'ivori de Montserrat. Hi sosté, amb proves i arguments que no han estat desmentits, que es tracta d'una obra de joventut de Miquel Àngel.

Vist ara, des del final del camí, els coneixements d'Anscari Manuel Mundó, com se'l coneixia entre els historiadors, eren extraordinaris, i, el que és més destacable, ho portava amb modèstia, quasi diria amb humilitat. Es notava en el tracte personal, obert i cordial, i en la generositat intel·lectual. Aquest era, al nostre entendre, el mestre i amic que hem perdut.